

• Zsigmond Győző: FELSŐBOLDOGFALVI TÖRTÉNETI NÉPHAGYOMÁNY • Ferenczi István: A SZÉKELYEK SZÁRMAZÁSÁRÓL • Horpácsi Sándor: BALLA LÁSZLÓ: A NAGY SEMMI • Ráduly János: NAGY IRÉN VERSESKÖNYVE • Cseke Péter: KORFORDULÓS ÚJESZTENDŐ • Deme János: KÉTARCÚ ESZTENDŐ • Benkő András: ZENETÖRTÉNETÜNK • ÍRÓK EMLÉKEZNEK (Csire Gabriella: FELVINCI NYÁR) • Ráduly János GYERMEKVERSEI • Ráduly János: IRODALMI ANEKDOTÁK • Tankó Gyula: GYIMESI CSÁNGÓ NÉPSZOKÁSOK •

KÓS KÁROLY: SZTÁNA

Jékely Zoltán

ENYEDEN ŐSZ VAN

A Bükkösön most rőzsét gyűjtenek,
görnyedeznek az enyedi szegények;
sovány kutyájuknak fűttenek
s nekivágnak a szélnek.

Enyed köré a tél már építi
s magasra rakja gyilkos szürke várát;
hegyek közül lassan leömlenek
s megülnek ott a párák.

Nő a sötétség, egyre nő a sár,
a dülökön bizton ér már bokáig.
Benne nagyhorgú sintér kergeti
volt kutyánk unokáit.

Az Akasztófadombon róka váj,
az agyagot éles körmei ontják;
kivájjá és újból eltemeti
bűnösök régi csontját.

Szegett fővel bolyong és könnyesen
a sétatéren régi jó barátom,
nem leli helyét az istentelen,
munkátalan világban.

A temetőbe, mint a fergeteg,
huhogó szárnyú nagy varjak repülnek.
Kóvályognak s nagyapám korhatag
fejféjára leülnek.

Magasságból hull ólmos permeteg:
nyirkos felhőcsigák fekete vére;
a sárga föld beissza s rácsepeg
nagyapám csontkezeire.

A gyűjtést 1983-84-ben és 1993-94-ben végeztem. Lejegyzéskor a helyi kiejtés hű tolmácsolására törekedtem.

Nem csak történeti mondákat vettem fel. A történeti vonatkozás mibenléte vitatható; a falutörténet a maga összetettségében, árnyaltságában valószínűbb: ezért szerepeltetek itt (legalábbis ízelítőül, jelzésszerűen) egyszerű helynévmagyarázásokat is például, noha csak egy részük történeti monda is egyúttal.

ÁRVÁTFALVA

1.
Árvátfalva eredetileg Cserefalavót. Sok cserefa vót a környéken.

Egyik tatárjárásuk epusztult vót: három árva leány maradt csak. S errő kapta a falu a nevét. (Orbán 1868. 159.)

A falut meggyújtották vót. Egy pincébe húzódott vót meg a három leány, úgy maradtak meg. (B.J.)

2.
Innen is vótak Rákóczi kurucok. Járt itt II. Rákóczi Ferenc.

A Seres tetőn jöttek keresztű. Valamelyik Ferenczi fogadta vót. Itt a patakfali részen beszédet tartott.

Beszélik milyen ügyes ember vót. (B.J.)

3.
Mesélik, hogy a törökök elraboltak két fiataalt.

Egyik patakfali vót, Ferenczi Borbála, a másik Sándor Pál, kénosi.

Énekeltek ott, ahol találkoztak. S így észrevették őket a törökök.

Úgy 1500-600-as évekbe lehetett ez.

Pál aztán visszajött vót, megtanult törökül, s töröknek öltözve jött haza. (B.J.)

4.
Nagyapám negyvennyócba önkéntes vót. Vitézési érmét is káptott. Megvan most is. Ahogy ő csinálta a kézi gránátot, úgy senki se máma. Vásárhelyt tanították a robbantásra.

Mikó Petőfi Sándor jött ide Segesvárra, a seregbe vót ő is. Segysze kiáltja valaki:

- Gyere Balázs Sándor, me itt van Petőfi Sándor!

Futtak, s tisztelegtek neki (Ebbő a kicsi falubó annyian ott vótak, hogy csak a kicsik s a z idősebbek maradtak vót helybe).

Zsigmond Győző

Sovány képű vót, kicsi vékony bajusza vót neki. Lóhátró mosolygott feléjük, mondta nagyapám. (B.J.)

BIKAFALVA

5.
Bikafalát úgy hitták Lukácsfala egysze.

A torony e vót romolva. Fű nőtt fönn a tetején, az ablakokná. Nem tudták mi csináljanak vele.

Megegyeztek abba, hogy a falu köz-bikájáa lelegettetik. S főhúzták a toronyba. Amikő húzták, a bika a nyelvet kivette.

Mondták: - Húzzad, kónyé, me kívánja!

Közbe a bika mire fölért megdöglött.

Azóta híjják a falut Bikafalának. (V.S.)

6.
Vót egy báró Bögözbe. Kocsikázott ide le, Bonta mögött. A bikafali bikát itt legeltették. A bika földöntötte a kocsit, s a bárónét megölte.

Azután nevezték a falut Bikafalának, előtte Szentlukácsfala (Orbán 1868. 39.) vót. (L.A.)

7.
Itt körül a bikák elpusztultak. Itt maradt meg csak a bika (Orbán 1868. 39.), s enevették a falut Bikafalának. Régebb Küküllőfalának hitták.

Ott lett vóna települve Bikafala, ahol most a Házhely van, a Csicséren erről. (T.Á.)

8.
Ott fönn vót a Budavára, az egy vár vót. A királyt belökte vót a patakba a bátyja, ott halt meg.

Szembe, Csicsér, az egy nagygazdag fehérnépé vót. (L.A.)

9.
Egyszer Mátyás király, mint kovácslegény jött ki a vár kapuján.

Az ő egy pácáva reá ütött:

- Erigy, menjél, akkora orrod van, mint Mátyás királyénak! (B.L.)

10.

Azt hiszem, olvastam valamikő, hogy Mátyás király ement tudja meg a népekké hogy bántak.

Parasztruhába felöltözött, ő is dolgozott.

A hajdú verte. Nem szólt.

Másnap kérdezte, mint király, hogy vannak a népek, milyen bánásmódba részesülnek. Mondta aztán, a rakás fát hányják széjje.

Megmutatta a nevét: - Én hordtam ide, ingöm is vertetek vót. (D.Á.)

11.

Munkásai voltak Orbán Balázsnak. Jól fizette őket. Most is emlígetik Lengyelfalán.

Könyvébe megvót, hogy minden falu mirő vót enevézve. Könyvét, tudok valakit, akinek megvót, a miliciák elvették. (D.Á.)

12.

Bonta. A bögözi Ugron báróé vót. Amikor eladtak belőle, az új birtokosok kivágtak onnan, megbontották. Mondják azt is, hogy a Felvidékrő jövő deszkás szekereket nem tudták kivonatni ott az állatok, és megbontották a rakást, leraktak belőle, hogy tovább mehesse-nek. (B.L.)

13.

Régebb vót egy Lukács Gyula nevezetű, nagyon erős ember vót. Mentek le gabonáé az Alföldre. Bementek a magtárba. A többiek tőtötték meg a zsákot, ez összeszedte fenn a taréját s kötötte be a zsákokat.

A nemes ember nézte, s megkérdezte, hány zsák búzát tudna onnan lehozni. Azt mondta hogy ő hatot lehoz.

Le is hozta, s belébűködtette a szekerbe.

A nemes ember úgy megijedt az erejétő, azt mondta neki, egy lejt se adjon, de menjen ki. (Sz.D.)

14.

Mentek a havasba tüzfáé. A Cenkend alatt vót egy kocsoma.

Lássá László úr, hogy ketten kezet fognak s az egyik összekucorodik.

Megszorította László úr azt is, hogy vérzett. (Sz.D.)

FELSŐBOLDOGFALVI TÖRTÉNETI NÉPHAGYOMÁNY (I)

FARCÁD

15.

Hatalmas erejű volt Lukács Gyula. Két átalvetővel megpakolva indult el a városba. Egyik átalvetőt tette egyik, másikat a másik vállára. Az átalvetőbe nagy kandér tejet vitt.

Újságot vett a kezébe, s Udvarhelyig mind kiolvasta. Visszafelé már más lapot böngészett.

Újságolvasás közben nyomot vert. Az egész falu leste, hogy elment-e, indulhatnak-e a városba áruikkal. Az ő nyomában. (T.P.)

16.

Kis János örökölte aztán a házunk Lukácsfitól (mi Bedők abba a házba lakunk, amelyikbe Kisék, Lukácsfiék is laktak volt).

Róla mondják, hogy amikor a felesége és tizenégy éves leánykája meghalt, kiment az udvarra s vette a puskát s kiáltotta:

- Hol vagy, Isten, hogy lőjjelek le!
Slótt is felfelé az égbe. (B.L.)

17.

Lukácsfi úrfinak (a földbirtokosnak) volt egy medvéje. Tyúkokat vágtak le, a hulladékot neki szokták bevetni.

Egyszer a szolgálóleánynak mondta:
- Vidd be a medvének, Zsuzsi, ne csak vess!

Bizony a medve lehúzta a fejrő a bőrét a leánynak. Lukácsfi meglátta a medvét, a leányt hamar fogatos kocsihoz tették. Aztán visszaforrott a bőre. (B.L.)

18.

Szakács Zoltán, volt főrendházi tag, idevaló volt, bikafali. Az apja nagyon rendes, becsületes ember volt, de benne biza volt rosszféleség.

Egyszer akciós marhákat hoztak a faluba, hogy azokat osszák szét az embereknek. Szakács Zoltán egyik falutársáról ezt mondta, másiktól azt, például, hogy: - Te nyolcvan százalékos oláh vagy, azért nem kapsz!

A végén mind magának tartotta meg a marhákat.

Na de nem sok haszna lett belőlük, mert mind megmérgeződtek s elpusztultak nemsokára. (B.L.)

19.

Nem hallottam arról, hogy Budvár fennhatósága alá (Orbán 1868. 40.) tartoztak volna a farcádiak. Itt mindig szabad székelyek voltak. (L.N.A.)

20.

1916-ban leégett a falu (Farcád). (L.N.A.)

21.

A templom alsó kijárójához eperfát ültettek Erzsébet királynő emlékére. (L.N.A.)

FELSŐBOLDOGFALVA

22.

Cibrefaláról (Orbán 1868. 40.) régen tűzvész miatt kellett ide költözni a falu (Felsőboldogfalva). (T.M.)

23.

A tatárjáráskor az ótordai Kerekes Mihály levágta volt Boldogfalán a tatár őszvér fejét. Az ő kutyabőrös oklevele erről ma is megvan dr. Kerekes Jenőnél, Kolozsvárt. (T.M.)

24.

Először vót Cibrétfala. Ott vótak ebűjva a Rácz-kertbe a tatárjárás elől negyvennyócba.

Onnan települt Boldogfalva. Volt egy öregasszony, gazdag asszony vót, ő ajándékozta Boldogfalának a Tizenhétfalusi-havast. Ő lehetett a falu alapítója. (K.E.)

HODGYA

25.

Budvár (Orbán 1868. 60-63.) még a hunok bejövetele előtt megvolt. Buda (Attila testvére) nyaralóhelye volt. Később a székely rabonbárok székhelye lett.

Csicsér lovaga Csicsér teteji várban lakott. Megkérte Budvár urának a lányát. Azzal a feltétellel adta volna neki Budvár ura a leányát, ha hidat épít Bud-

vár és Csicsér között (szomszédos hegyek).

Ezt nem tudta meg tenni, de egyszer megmentette Budvár urának az életét. S övé lett a leány. (B.B.)

26.

A tatárjárás idejében az egyik székely vitéz a Budvár tetejéről a tatár vezért lelőtte nyilával (Orbán 1868. 45.). S az ott esett el, ahol ma a Jézus kápolna van. (B.B.)

27.

Vécke, innen jöttek a hodgyaiak ide a tatárjárás idején. Van ott egy Hodgya-pataka és Hodgya-erdeje. (B.B.)

LENGYELFALVA

28.

Baknyúzó: bokros, füves hely, ciheres.

Ott gyülekeztek a boszorkányok. Azt mondták, hogy a törökök vagy a tatárok ott megnyúztak vót egy bakát, katonát élve. (L.A.)

29.

Tatárkemence: egy kőszikla. Benne egy mélyedés, hogy ott nem ver meg az eső.

A tatárok ott telepedtek meg, ott sütték a kenyeret. (L.A.)

30.

Mesélték, hogy hát Rákóczi Ferenc ide menekült vót Orbán Balázs apjához, Orbán Jancsihoz.

Azt mondták ide rejtette vót a kincsét a mostani Orbán-kúria helyén lévő házban. Sokat ástak utána.

Szen György napján éjjel tűzgyúl fe ott, kék lángga, ahol a kincs vót. (L.A.)

31.

Szejkén a fürdőn történt. Az emberek kaszáltak. Orbán Balázs odakiálltotta:

- Mé nem kaszáltok hátra is?
Vót ott egy vót pap, az megfelelt:
- Há a báró úr, mikó ír, mé kézdi előő a sort, mé nem ír visszafelé is?! (L.F.)

32.

Orbán Balázs testvérei: Ottó, Félix, Aranka s talán Szeleszta. S azé hívják ezt a falut cigány falunak, mert a báró hozta vót ide a béreseket, mindenfélét: Balázs testvéreinek a fia, Jancsi báró, kis cinege ember vót. (B.G.)

A székelyek török eredetét erősítő érvként említjük a döntő többségében török elemeket tartalmazó ősi rovásírásunkat és távol-keleti kapcsolatokra utaló ötfokú (pentaton) zenei nyelvünket. Mivel semmi emléke nem maradt fenn annak, hogy a székely rovásírás valaha az egész magyarság ismerte és használta volna és mivel ebben a rovásírásban Kézai Simon XIII. század végi krónikaírónk tanúsága szerint már a középkori szemlélet is valami székely különlegességet látott, ennek alapján - jogos föltevessel - az mindig is csupán a székelység szellemi tulajdona lehetett, így ezt az írástípusát - kétségtelen török kapcsolatai alapján - a székelyek török származása egyik fő bizonyítékának tekinthetjük. Ennek az állításnak csupán egyetlen körülmény látszik ellentmondani. Nevezetesen az egész magyar nyelvterületen közismert betű és írásunk török eredete. Nem lehetetlen azonban, hogy csupán a magyarsághoz idők folyamán csatlakozott török törzsek (törzsrészek) valamelyike ismerte és használta ezt az írást és a szóbanforgó két fogalom ezek révén honosodott meg az egész magyar nyelvterületen. Mint ismeretes, a székely rovásírás több jegye görög kölcsönzésű s mivel ezek sorában a korai török hangrendszerből hiányzott *f* és *ch* (*h*) hang jegye is szerepel, Németh Gyula, Sebestyén Gyula nyomán fogalmazott véleménye szerint ez az írás a Fekete-tenger mellékén „magyar írásként” alakult volna ki, mert az eredeti török betűsor a történelmi Magyarország területén inkább a latin ábécé jegyeivel bővült volna. Ez az okoskodás azonban korántsem meggyőző, mert hiszen - jól tudottan - Byzánc előbb kísérletezett a magyar népesség tömegeiben a térítéssel, mint Róma. Ennek megfelelően semmiképpen nem tulajdonítható véletlennek az írásbeliség egyik első magyarországi emlékének: a veszprémi apácák kapcsolatos alapító oklevelének görög nyelvűsége. A székely rovásírás eredetéhez fűződő gondolatfölvetés helyessége esetén az abban előforduló, a törökből hiányzott ó-magyar hangok jelölésére kölcsönzött görög betűk tanúsága értelmében a székelyek - Kónsztantinosz Porphyrogenetosz bizánci császár közismert állításának megfelelően - már az első bizánci hatás korában ugyancsak elmagyarosodó félben lehettek.

Ha a székelyek nem is tekinthetők teljes bizonyossággal török származásúaknak, mégis ez a vélemény a legvalószínűbb. Vele kapcsolatban mindjárt joggal kérdezheti bárki: a székelyek alaprétegének ősei miféle törökök lehettek, mikor és miképpen csatlakoztak a magyarsághoz és mikorra tehető teljes elmagyarosodásuk? Az alábbiakban nagyon röviden ismertetett valamelyik nézet mellett különösebb károskodás nélkül számba vesszük az eddig kifejtett állásfoglalásokat.

Négy lehetőség került eddig szóba a székelyek közelebbi török származását illetőleg. Ezek:

1. A székelyek az avarok (egyik csoportjának) maradványai;
 2. a besenyőkhöz és kunokhoz hasonlóan a honfoglalás után Magyarországra sodródott török néptörzsek (ek) leszármazottai;
 3. dunai bolgár hadifoglaltak utódai;
 4. a még 830 táján a kazár főnhatóság ellen föllázadt, a hét magyar törzs szövetségéhez önként csatlakozott kabarok (kavarok) leszármazottai.
- Ezzel a négy változattal az elméletileg tekintetbe vehető lehetőségek száma körülbelül ki is merült. A székely eredetkérdéssel foglalkozó kutatók közül a fennebbi lehetőségek majd mindeikének már többen is voltak hívei. A lehetőségek rajai támogatására már eddig is elsoroltak minden egyáltalán fölhozható érvet, de ellenük is minden helyesnek és tévesnek bizonyult.

I.

A székely-kérdés kutatói közül újabban több híve akadt az avar elméletnek. Thury József, Sebestyén Gyula, Hóman Bálint, Asztalos Miklós és László Gyula nevét említhetjük. (Utóbbi művei közül ld.: *A honfoglaló magyar nép élete*. Népkönyvtár 4.sz. Bp. 1944 95-104.l.), László azonban a tá-

gabban értelmezett avarság keretében számol - az alább részletesebben érintett - eszgel-bolgár lehetőséggel is. A „...hún származástudatú avarság egyes törzsei, a nyugatiak biztosan, s talán a küllőmentiek is, a dél-oroszországi eszgel-bolgár (hún) nép törzseiből valók voltak, s később a legerősebb törzs szervezetében a többiek is ezt a népvét kapták meg...” A kérdést tovább bonyolítja a László Gyula-féle „ketős honfoglalással” kapcsolatban újabban fölmerült, ám - erdélyi viszonylatban - egyelőre (?) régészeti-tárgyi bizonyítékok híján „levegőben lógó” második „avar” beköltözés kénálta lehetőség. (Mindeztideig a történelmi Erdély területéről csupán a Torda közeli Aranyosgyéresről ismeretesek VI-II. századi, kései avar szórványtelepek!) E tekintetben a helyzet akkor se javul, ha Hómannal - fölfogását Pais Dezső és Asztalos Miklós is osztja - a székelyeket az „avarok” (második hulláma) valami Dél-Erdélybe húzódtott töredékétől akarnók származtatni. Igaz ugyan: „avar” töredék ide-menekülését támogató, de azt leghatározottabban tagadó forrással dattal sem rendelkezünk. Egy nép- és településtörténeti elemet azonban csupán a források hallgatására, illetőleg hiányára fölépíteni talán mégsem lehet. Ezt a föltevést valamiképpen igazolni vagy legalábbis valószínűsíteni kellene, mert enélkül semmis.

A dél-erdélyi helynevek határozott tanúsága értelmében a magyar megszállás előtti gyér szláv (bulgár-szláv) lakosságon kívül ott másfajta népesség nem volt. A legújabb régészeti eredmények is megerősítik ezt a nézetet! Ha tehát valaki

Ferenczi István

azt akarja hinni, hogy Dél-Erdélynek a legkésőbb a X. század derekára tehető magyar foglalás előtti lakossága a második avar beköltözés maradványaiból származott népességből került ki, akkor okvetlenül számolnia kellene eme állítólagos avarok dél- (bulgár-) szláv nyelvűségével. Még ha - tegyük föl - nem is szlávul, de törökül beszéltek volna, akkor se tehető föl, hogy a magyarok „rokonszenyből” ezeket az atyafiakat testvéreként ölelték volna keblükre. Hogyha a magyarok Erdélyben találták volna a székelyek őseit, akkor azoknak semmi esetre se maradhatott volna „ösfoglaló” mivoltukat eláruló szervezetük - amint ezt történészeink már Szabó Károly óta bizonygatni szokták -, mert ebben az esetben - az ott talált szlávok maradványaihoz hasonlóan - szükségképpen szolganéppé váltak volna...

Egyik korábbi eszmefuttatásunknak megfelelőleg - s ebben még Götz Árpád ellenkező véleménye (ld. *Keleten két nap. Kultúránk a történelmi ősidőkből*. Népszava kiad. Bp. 1990 156-162., 191) ellenére se látjuk indokoltnak véleményünk megváltoztatását, noha Padányi Viktoréhoz (*Dentu-magyarja*. Transsylvania kiad. Buenos Aires 1963) sok tekintetben hasonló nézeteinek nagy többségével általában egyet értünk - a székelyekből csupán egy egyházi ember félreértéséből, illetve tudákos magyarázatából eredőleg lettek hun utódok. Ez az állítás azonban ellentmond annak a - nyilván - hagyományban megőrzött adatnak, miszerint a székelyek ősei a honfoglalás előtt „Ruthéniában” csatlakoztak a magyarsághoz és részt vettek a honfoglalásban. Az egyik krónikás meglehetősen furcsán tüntette el a nyilvánvaló ellentmondást. Az - állítólagos hun-székelyeket a magyarok fogadására vonultatta Ruthéniába. III. Béla királyunk okos-

kodó Névtelen Jegyzőjét ez a megoldás azonban nem elégítette ki, az utóbb Erdélybe került ún. bihari székelyeket a Kórogy-ér (Tisza) mellett csatlakoztatta a magyarsághoz, talán azért mert ezzel a névvel kapcsolatban hallhatott valamit róluk. Mivel azonban a hagyományban említett ruthéniai csatlakozást egészen mégsem akarta elejteni, ezért ott az esetleg még Szent Lászlótól (1077-1095) a Mátra alá telepitett „kunokat” csatlakoztatta. Ez persze képtelenség. Így ezzel Anonymus nemcsak az erdélyi székelyeknek a Tisza melletti csatlakozása és Biharnak székely-magyar megszállása elbeszélésének saját magától eredő kitalálását árulta el. (Ezzel valamiképpen magyarázatot keresett a bihari székelyek korabeli ott-tartózkodására.) Ha a székelyek valóban dél-erdélyi avarok lettek volna, teljesen érthetetlen lenne ruthéniai csatlakozásuk és a honfoglalásban való részvételük hagyománya. De azt se lehetne könnyen magyarázni: hogyan kerülhetett egyik csoportjuk Biharba?

A magyar királyság első századaiban Dél-Erdély lakossága meglehetősen gyér számú lehetett. Ilyen helyzetet véve alapul fölmerül a kérdés: hogyan is magyarosodhatott volna el az itteni - állítólag - török nyelvű avar csoport déli-szláv környezetben? Amint erre már Sebestyén Gyula is célzott (*A székelyek neve és eredete*. Ethnographia. VIII. 1897 46.) és amint ezt Hómannal szemben Erdélyi László ismételt is aláhúzta (*Zur Herkunft der siebenbürger Székler*. Ujb. VI 1926.) az avar székely elmélet dél-erdélyi változata csakis abban az esetben volna fenntartható, ha az itteni avar csoport

A SZÉKELYEK SZÁRMAZÁSÁRÓL (II)

tagjai - a László Gyula-féle „kettős honfoglalás” elméletében hangoztatottakat (*A „kettős honfoglalás”*. Bp. 1978.) magunkévá téve - már a honfoglaló magyarokéhoz hasonló vagy éppen azonos nyelven érkezhettek volna. Aligha hihető azonban a székelyek ősei Dél-Erdélybe szorult, a IX. században bolgár főnhatóság alá került avar menekült csoportokhoz való tartozása.

II. Mivel a székelyek középkori írásos emlékekben több ízben is besenyőkkel együtt szerepeltek és mivel a régi magyar hadiszervezetben a középkorban a besenyőkéhez hasonló szerepet töltöttek be, már korán fölmerült és a székelyekhez fűződő tudományos irodalomban vissza-visszatért a székelyek besenyő voltának, illetőleg azok egyik ága besenyőkhöz hasonló népcsoport voltának gondolata. Stilling János jezsuita mondotta elsőnek a székelyeket besenyő töredéknek. Pray György, majd nyomában Büsching és Schlözer kisebb-nagyobb változtatással átvette ezt a véleményt. Ők azonban már a kunokat is belekeverték a székelyek származásának kérdésébe. Benigni, Schuller és Jerney a XIX. század közepén a besenyő elméletet fogadta el helyesnek. Réthy László és Tagányi Károly a múlt század végén a székelyek eredetéről kialakult élelénk vitában szintén a besenyő származás elméletét képviselte. A magyar történettel foglalkozó külföldi tudósok közül pedig utóbb Schünemann vallott egyik értekezésében (Ujb. IV 1924 405-407) a székelyek valamely, még 1100 előtt Magyarországra jutott nagyobb népcsoport török népisége mellett. Szerinte nem-besenyő elemek is tartozhattak a besenyő törzsszövetséghez, de véleménye szerint nem tartozhatott a lehetetlenségek közé valamely török törzs (töredéknek) besenyő országban keresztül Erdélybe jutása...

Ha már ilyesfajta lehetőségről beszélünk, ide kívánczik az erdélyi *b(u)lakok* említése. Mind Anonymus *Gesta Hungarorum*-a, mind az ún. hun-magyar krónika Kézai Simon-féle kivonata szerint a honfoglaló magyarok egy *b(u)lak* nevű népet is az országban találtak. E népnév jelentésének közkezen forgó értelmezése sok félreértésre és vitára adott okot. Általános vélemény szerint e krónikás közlések magyarázata értelmében krónikaíróink saját koruk népességi viszonyait vetítették vissza két-három évszázaddal későbbi időre. Ezzel „...megoldódik a kérdés időbeli része - írja Bodor György [*A blakok. Magyarra lett keleti népek*. (Szerk: Szombathy Viktor és László Gyula.) Utazás a múltban és jelenben. Panoráma kiad. Pécs 1988 56-60)] -, de megválaszolatlanul marad krónikáink értesítésének természete, mondanivalója. A rendelkezésre álló történelmi források közül mindössze Kézai Simon szövegéből ragadunk ki egy részletet. „...A blakok - írja - osztályrészt kaptak az elfoglalt országból, a székelyekkel a végek hegyeiben s velük összekeveredve (*conmixti*) élnek. Mint mondják: a székelyek az ő betűiket használják...” Kézai utóbbi állításával vagy hajdani valóságára, szellemi érték-kölcsönzési folyamatra utalt vagy félreértésen alapuló értesítést hagyott ránk. Ha ui. elfogadjuk a *b(u)lakok*ban nem messziről ide sodródott török néptöredéket, hanem *volachus*-t, *valachus*-t látó kutatók nézetét, csak gondolkodásbeli (logikai) bakugrással magyarázhatnók meg a *b(u)lakok* „román” nyelvűségét. Hogyan is tehetnők föl újlatin nyelven beszélő, a bizánci kereszténységhez csatlakozott, bulgár-szláv egyházi szertartású, cirill-ábécéjű népről, hogy - állítólag - új írásrendszert talált volna ki a maga kedvére, a voltaképpen *belső-ázsiai eredetű szerves, török kapcsolati (!) rovásírás* Délkelet-Európában kölcsönözte volna a vele együtt élt székelyeknek. Effajta korlátolt gondolkodásra valló agy-szülemények csak Stefan Pascu és a vele azonos szemléletű „kutatók” álmaiban születhetnek...

Nyomdai tér hiányában ehelyett természetesen nem foglalkozhatunk bővebben e kérdéssel. Ezért most pusztán néhány jelentősebb szakirodalmi anyagra utalunk. Pais Dezső: *Szó és szómagyarázatok*. Magyar Nyelv. XXXI 1934; Czegléd Károly: *Karluk törzsek nevei*. MNy 1976; Rásonyi László: *Bulaks and Oguzs in Medieval Transylvania*. Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae. XXXII 2, 1979. 129-151; uő.: *The History of Blaks or Bulaks*. Magyar Múlt. 1882, 2; Lácay Ervin: *Az erdélyi blak vagy bulak (bulag) nép török eredetéről*. A Céh I, 8 1990. (A bécsi szerző Lop-nor környéki „fölfedezésével” - sajnos - nem érthetünk egyet. A tőle említett *Altimis bulak*, *Yardang bulak*, *Yeim bulak* stb. helynév második tagja - aszó-azonosság ellenére, az oszmánli *kuyu*-tól „kút” jelentésű szótól eltérőleg szintén „kutat” jelent. Makkai László az *Erdély története* 2 című gyűjteményes kiadvány III. fejezete (*Erdély a középkori magyar királyságban* I., *Erdély honfoglaláskori őslakói*. Bp. 1987. 239-242.) szerint „...középkori forrásokban a Kárpátoktól keletre emlegetett, türk eredetűnek tartott „blak” néppel való azonosítása nem állja ki a tudományos kritika próbáját...”

A ma ismeretes adatok egymás mellé sorakoztatásakor meglepődve tapasztalható azok teljes összhangja. Belőlük azonban csupán közvetve értesülhetünk a *b(u)lakok* eredetére és utolsó előtti hazájára. Ismeretesek azonban ehhez fűződő, határozott állításokat kínáló források is. *Wilhelmus Rubruk* ferences szerzetes 1253-ban a francia király megbízásából a mongol nagykan udvarában járt. A királynak készített uti-jelentésében foglaltak értelmében: „...a magyarokkal együtt jöttek a szóban forgó területre a blakok és a bolgárok (...) És a baskírok mellett vannak az illakok, ami ugyanannyi mint blak...” (Ld.: Tardy János: *A tatárországi rabszolgakereskedeleme és a magyarok a XIII-XIV. században*. Kőrösi Csoma Kiskönyvtár. 17.sz. Bp. 1980 147.)

(Folytatjuk)

Könyvespolc

Most, hogy önsúlyától összerogyott a Birodalom és a „létező szocializmus”, hirtelen el (meg)szaporodtak az „ellenállók”, akik neofita módon elégtételt, elismerést próbálnak kicsikarni maguknak. Holott, ha egy picit is tárgyilagosa, önkritikusak vagyunk be kell ismernünk, hogy valamilyen szinten mindannyian kollaboránsok voltunk, legitimáltuk, működtettük „a” rendszert. Érvényes ez még az ellenzékre, a reformkommunistákra is, akik a hegeli megszünterve megőrizni elv alapján próbálták átmenteni a hatalmukat. Most, 1993-ban azonban - noha ez még korántsem történelmi távlat - visszapillantva nem a rendszer összeomlása a megdöbbenő (megdönthetetlennek, kikezdetlennek tűnt!), hanem az, hogy olyan sokáig létezett, működött. A paradox az, hogy a kívülállók - Orwell és Koestler zseniális munkáira gondolkodok - jobban meg tudták ragadni Bizánc, a bolsevizmus lényegét, sugallni is tudták annak bukását, mint azok, akik benne éltek (s ez alól nem kivétel Szolzenyicin sem.) Mert a legmegdöbbentőbb élményünk, még visszapillantva is a hfuscsovi, brezsnyevi pangás színvonaltalansága, lapossága, sekélyessége volt. Az a mód, ahogyan az egyetlen, a mindentudó és mindenható Párt az élet minden területét át akarta fogni, irányítani akarta az ideológiától a termelésig, sőt a magánélet intimitásig, holott a lényegre tekintve (hatalom) már régóta tehetetlen, impotens volt, az élet kihívásaira nem tudott válaszokat adni. Még közhely szinten sem. Ezek ma már evidenciák, ám a művészet még mindig - s gyaníthatóan még sokáig nem - dolgozta fel. Mi lehet ennek az oka? A szándék vagy az intellektuális erő hiánya? Most derül ki igazán, hogy az anti-bolsevizmus is lapos, sőt paradox módon sokáig éppen a rendszer legitimálását segítette. Mondjuk ki, hogy a nyugati kremnológusok egyszerűen megbuktak, csődöt mondtak! Eltúlozták, felnagyították a veszélyt, amit a Szovjetunió, mint atomnagyhatalom jelentett, s amikor az Gorbacsov alatt megbukott sokszorú, a meglepetés erejével hatott, holott mindenki várta vagy remélte azt.

Nos, Balla László két regénye az *Azt bünteti, akit szeret*, s most annak a foly-

tatása. A Nagy Semmi Orwell és Koestler után csalódást okoz, mert megkésztetnek érezzük, mint az előadás utáni reklamációt. Ha ezek a regények 1985-ben (Gorbacsov fellépése) jelennek meg a reveláció erejével hatnak. Gyenge mentség, hogy akkor - itthon - nem adhatták volna ki. Az a szomorú igazság, hogy Balla László, aki maga is része volt - igaz kis csavarként - a hatalomnak egyszerűen nem tudta (merte?) megírni, mert egyszerűen nem látta a rendszer lényegét. Ne legyünk azért igazságtalanok sem. Balla László nem volt, nincs egyedül, osztozik vele az egész szovjet Kelet-közép-európai értelmiség. Mert könnyű (könnyebb) ma okosnak lenni, amikor látjuk a (történelmi) folyamat végét. Apparatszik barátom, akivel annak idején hajnalokig vitakoztam arról, hogy mekkora felelősséget vállal az az egy párt a történelem előtt, ma azt mondja, hogy „szégyen-

elfoglalása, az ország három részre szakadása után? Tetszelegtetett az „Európa védőpajzsa” heroikus szerepében, remélve, hogy a keresztény világ segít, csak hogy az mindig mással volt elfoglalva (örökösödési, vallás és más háborúk). Ha életben akartunk maradni - úgy, ahogy lehet - tudomásul kellett venni a törököt, berendezkedni a túlélésre. Fizetni az adót a töröknek, a magyar földesúrnak, a német császárnak, s várni az alkalmat a visszacsapásra. A mai balkáni háború fényében hálásak lehetünk öseinknek, hogy mégsem lettek muzulmánok, mint a bosnyákok, albánok, bolgárok, de maradtak kálvinisták, később kurucok, s így magyarok is.

Nos, ez a trauma megismétlődött századunk elején Trianonnal. Az országot ismét szétszaggatták, minden harmadik magyar idegen impérium és kultúra nyomása alá került, sőt 1945 után az egész ország. A bolsevizmus

Balla László A NAGY SEMMI

lem, hogy olyan balek, hülye voltam”. S természetesen sajnálja magát, mint Balla regényének hőse Ducsay József. Nos ebben az élményben, érzésben: a szégyenben, kiábrándulásban, de az önsajnálásban is sokan osztozunk, hiszen az az elpocsékoló évtizedekért, életekért, lehetőségekért már nem kárpótolhat senki és semmi.

Ducsay József(ék) sorsát, megalkuvásait csak akkor, úgy tudjuk megérteni, ha történelmi analógiát keresünk. Sajnos a magyar történelem kínál bőven. A legkézenfekvőbb analógia a török 150. éve Magyarországon. Hunyadiék nagyon is jól tudták, hogy miért kellett az utolsó emberig, töltényig harcolni a „pogány” ellen. Egy tőlünk mérőben idegen (mohamedán) kultúra, egy a miénktől elmaradottabb gazdasági-társadalmi szerkezet, termelési kultúra (fél-rabszolgaság) állt szemben a lassan kapitalizálódó, tehát a centrumhoz, Európához felzárkózó Magyarországgal (Mátyás alatt). Igen, de mit tehetett az alföldi magyar Buda

nem csupán a gyilkos ideológiája miatt volt életveszedelem, de azért is, mert a miénktől, már meghaladott kultúrát is jelentett: Bizáncét. Lenin és Sztálin szerves folytatása a cárizmusnak, azaz nem volt idegen a mindig elnyomatás alatt élő, a demokráciát meg se ízlelte muzsiknak. 1905-ben Oroszországban még létezett a rabszolgaság, azaz Leninnek volt mit ígérnie, be lehetett helyettesíteni a jó cár atyuska szerepébe. Sőt minden szadizmusa, keleti kegyetlensége ellenére Sztalint is. Ez a magyarázata, hogy a szokot szenvedett orosz (és más) népek eszébe se jutott lázadni, mint nekünk magyaroknak, akik tízenegy év után (1956) benzines palackokkal mentünk a tankok ellen. Volt precedens (Rákóczi, Kossuth stb.), voltak hagyományaink. Eb ura fakó, Ugo-csa non coronat stb. Az emberi méltóság - tudták azt már a görögök is - sokszor csak úgy menthető, tartható meg, hogy akár az életet is kockáztatjuk érte, kétségbeesetten.

NAGY IRÉN VERSESKÖNYVE

Nos, Balla László regénye azért lehangoló olvasmány, mert nem erről szól. Ducsay Józsefnek, a városi tanácsos fiának a története azt mondja el, hogy a túlélés és a karrier érdekében hősünk hogyan adja fel a személyiségét, magyarságát, árulja el elveit, apját, mindent csak azért, hogy megtűrjék a hatalomban. A figura nem ismeretlen itthon sem, hisz ugyanazt a történelmet éltük meg, át, ám Kárpátján a borzalmakat, ha úgy tetszik a színvonalatlanságot, a Nagy Semmit nagyobb töménységben szenvedték el. A szovjet ott egyértelműen, leplezetlenül hódítóként lépett fel, azaz a magyarságot ki akarta irtani. Itt nem használt semmiféle taktika: felvenni a terepszínt, földhöz lapulni, a hódító teljes önfeladást követelt. Ducsay József előre akar menekülni, hogy békén hagyják. El akarja végezni az egyetemet, de Kijevben be akarják szervezni spiclinek. Nem vállalja, kidobják, egyszersmind meg is törik, meg is félemlítik. De mert karriert akar, hát nem adja föl. Hogy érdemeket szerezzen, vállalja a kölhoz szervezését, s így eljut Leningrádba az egyetemre. Itt elárulja a szerelmét, elveszi a főnöke (igazgatója) lányát, akit nem szeret. Innen a történet nem csupán unalmas, de gusztustalan is. Járási tanácselnök lesz, főnökei lába kapcája, aki minden létezőt kinyal, minden parancsot teljesít. S közben vergődik a rossz házasságban az orosz nővel, aki állandóan megcsalja, lenézi.

A történetet a nyugdíjas, kiérdemesült, kiábrándult Ducsay pergeti vissza. Sok-sok önigazolással, nagy-nagy önsajnálattal miután rádöbben, hogy a Nagy Semmit szolgálta, hisz a rendszer, a Birodalom összeomlott. Gorbacsovot már nem érti, nem akarja szolgálni. Igaz, igényt se tartanak rá. Mindezt Balla bőbeszédűen - a' la szocreál - mondja el, s ettől a regény minden dokumentum értéke ellenére is érdeklenné válik. Mert nem lehet egyszerre bent is lenni és kívül is állni. A szocializmust meghaladta a történelem. Szomorú felismerése a szerzőnek, hősének, hogy a szovjet rendszer megfosztotta polgárait, áldozatait a Sors tudatától, a vállalható sorstól függetlenül attól hol foglaltak helyet a nomenklatúrában. Sorsuk az, hogy mindenestől betemeti őket a történelem hamuja.

Horpácsi Sándor

Rokonszenves költői indulás: jobbra kiforrott gondolkörben mozog, költői képei már eléggé letisztultak, bár inkább a szókimondó költőink közül való. A Reményik Sándor-i vonulatban érzi magát jól. Ezt példázza a *Marasztaló* című verse. Íme a kezdő versszak: „Hová rohansz a nagyvilágba, / hátadon batyu, / öledben gyermeked. / Mit adhat, ha nem lesz hazád, / helyébe a világ, neked?” A záró versszak pedig ez: „Együtt lépünk útra most, / nagy ősök hitén, / nyomdokán, / mondhasa, utánunk ki jő: / Nekem is, nekem is van hazám!” Hangja tehát nem pátoztalan. De lefogottabb húrokon is jól játszik: „Zizzenő széna, döccenő szekér, / a dűlőúton kanyarog tova, / előtte a gazda mendegél, / bakancsán ujjnyi az út pora...” (Hazafelé). Nyugodtabb hang ez, realiztikusabb képsor - tehát természetesebb. Inkább itt adja igazibb önmagát Nagy Irén, az ilyen jellegű megnyilatkozások állnak közelebb prózai írásaihoz. Mert prózaíró is, 1992-ben a *Látó* novellapályázatán első díjat nyert, dokumentumértékű írással.

A szerző különben 1953-ban született, most negyven éves. Tanár Csíkszentdomokoson. Elég régóta közöl - bárapszodikusán - a romániai magyar sajtóban, kötetel viszont most lépett először az olvasóközönség elé. Könyve* tehát kései híradás arról, hogy esztendőök óta a költészet bűvkörében él, és hogy egyszemélyes műhelyében tudott lírai igazgyöngyöket is érlelni. Íme a *Tavaszi játék* című verse:

lenn
a völgyben
fák tövében
pihen
a fény
az árny ölén
egy
madárnak
arra szállva
villan
a táj
a kis
szemén.

És egy másik, a Téli hasonlat:
*Hópelyhek fúlnak
halkan a vízbe,
eltűnnek, mint az
illatok,
tört szárnyal hullnak
az álmok mélyre,
magasról, mint a
csillagok...*

Igen, ez már igazi költészet, mert szépek ezek a versek: játékos ritmikájuk megkapó (egy kicsit a gyermekköltészet felé sandít a szerző), képi szövetük nem gubancos, a rímek pedig jól egységbe fogják a sorokat. Bizonyosság arra, hogy költő született. Mindannyiunk öröme.

Ráduly János

*Nagy Irén: *Mégis. Verseik.* Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely 1993.

Az ERDÉLYI GONDOLAT KÖNYVKIADÓ gondozásában eddig megjelent:

Lőrincz György: *Kiment a fény a szememből* (Riport)

Nagy Irén: *Mégis* (Versek)

Beke Sándor: *Madártemető* (Versek)

Mihai Eminescu: *Az Estcsillag* (Ráduly János fordítása)

Elek Apó Cimborája - Antológia: (Összeállította: Csikre Gabriella)

Nagy Olga: *Barangolásaim varázslatos tájban* (Esszé)

Székely Útkereső Antológia: (Összeállította: Beke Sándor)

Komoróczy György: *Magyar szavaink nyomában* (Nyelvművelő cikkek)

Cseke Péter: *Korfordulós újesztendő* (Szociográfiai riportok)

Nagy Olga: *Népi változatok szerelemre és házasságra* (Esszé)

A szabadság nem ajándék, amit egy égisz érő karácsonyfa alól osztogatnak az arra érdemeseknek. 1989 karácsonyának ajándékát is, lám, milyen könnyed-könnyörtelenséggel (csak dorong kellett hozzá és delíriumozott tömeg) szétverték 1990 tavaszán. Mégsem

volt hiábavaló ama korfordulót ígérő újesztendő... A fordulat óta bekövetkezett változások – ezt viszont karácsonyi meglepetésként tapasztalom – szembetűnő nyomot hagytak alapvető műfajomon is. Hitem szerint az olvasó is jobban kiismeri magát ilyenformán ennek az

átmeneti korszaknak a valóságában. És amit tegnap még ismeretlen erőkre bízott, az mára már személyes gondjává válik.

Kolozsvár, 1992. január 15.

Cseke Péter

MAGVETŐ

Cseke Péter

KORFORDULÓS ÚJESZTENDŐ

(Részlet)

EGY SZERKESZTŐ FELJEGYZÉSEIBŐL
1989. DECEMBER 21. – 1990. JÚLIUS 10.

1989. december 22-én délből alig értünk volt haza feleségemmel és kislányunkkal a kolozsvári korántsem békésnek indult tüntetésről (előző nap még belelőttek a Főtéren a szabadságot követelőkbe), román szomszédasszonyunk, Lenuta (hatósági tanúként 1985 és 1989 között két házkutatást szenvedett-szégvénykezett végig otthonunkban) rohant hozzánk lélekszakadva: hagyjuk most a Kossuth Rádiót, kapcsoljuk be gyorsan a bukaresti televíziót.

Mire a készülék bemelegedett hónapokon át feléje sem néztünk, áldott szerencse, hogy még működött, addigra Ion Caramitru már bejelentette a diktatúra megbuktatását. Bár sajnáltuk, hogy nem lehetünk szem- és fültanúi a várva várt eseménynek (az erre az alkalomra tartogatott tokaji aszút újesztendő napján tudtuk csak meginni), a korábban háziörizetben tartott Mircea Dinescu viszontlátása a délelőtti folyamán pedig a Doina Corneae így is kétségtelenné tette számunkra: a berlini fal ledöntésével felérő nap ez Románia legújabb kori történetében, még ha a balkáni kiszámíthatatlanság nem is teszi lehetővé a későbbi fejlemények előrejelzését. Jóformán el sem jutott tudatunkig ez a felismerés – annyira legalábbis nem, hogy felszabadultan örülhessünk neki –, máris megszólalt lakásunkon a telefon.

Csep Sándor arra kért, hogy délután ötkor feleségemmel együtt legyünk a kolozsvári magyar napilap, az *Igazság* szerkesztőségében, hogy újságot adhassunk másnap az emberek kezébe. Miért éppen mi? – méltatlankodtam máris, amint a kagylót leraktam. Hát nincsen ott elég újságíró? A helyszínen aztán mindent megértettem. A régi főszerkesztő és helyettese letaglózva a tévét nézte, az új lapot mások tervezték-szerkesztették. A szerkesztőség tagjai közül Bazsó Zsigmond, Orbán Ferenc, Pillich László már kész kéziratral érkezett, s így arra is maradt idejük, hogy a segítségükre sietőkkel (odaérkezésünk pillanatában épp Kántor Lajossal, később pedig Fodor Sándorral és Tar Károlyval) meg tárgyalják milyen is legyen az új napilap jellege? Ki üggyel, ki kéziratral tette hasznossá magát. A szabadság első napjának az élményéből így született meg a *Szabadság*.

A nyomdába igyekvő Pillich Lászlótól (1990. május 20-tól az RMDSZ parlamenti képviselője) még azzal búcsúztunk volt el: amennyiben a „terroristák” az éjszaka folyamán mégis felülkerekednének, semmisítsen meg mindent. És másnap hosszú sorok kígyóztak mindenütt az újságáruháza előtt a *Szabadság*ért megro-

mán nyelvű társáért. (Akkor mindenesetre *akként* vásároltuk volt meg; nem mi tehetünk róla, hogy hamarosan megváltozott a véleményünk a fővárosi Adevarul nyomdokaiba lépő, irányunkban egyre türelmetlenebb többségi kolozsvári „Igazság”-ról.) Magam öt-öt példányt vásároltam mindkettőből, s miután szétosztottam a szomszédok és jó ismerősök között, indultam a Györgyfalvi negyedi postára, hogy kivegyem a Palankáról (Bákó megye) küldött karácsonyfánkat. Ennek a feldíszítése jórészt – első ízben – a kislányunkra maradt, mivel 23-án Gáll Ernő lakásán elkészült a tizenötünk által aláírt *Hívószó*, mely a *Szabadság* hasábjain 24-én délelőttre egybehívta a sorsformáló értelem kolozsvári képviselőit.

KOLOZSVÁR, 1989. DECEMBER 21.

Az események engem is magukkal ragadnak, de bukaresti kolégáimat sem hagyhatom cserben. Huszonkét éven át belém idegződött, hogy minden vasárnap vagy hétfőn este küldenem kell a szombaton megjelenő – gazdálkodókhoz, városi kistermelőkhöz és falusi értelmiségiekhez szóló – hetilap számára a kéziratokkal degeszre tömött borítékot. December 25-én este mindössze két írást tartalmaz a (harminchét év után a régi nevén napvilágot látó) *Falvak Népe* szerkesztőségének címzett küldemény – de ez a kettő most sokkal több, mint az elmúlt évekbeli csaknem tízszer ennyi.

Két tanácskozás között az első dolgom megkeresni a Szabadság tér 4-5. szám alatt lakó Bódor András munkatársunkat: miként élte át a december 21-i eseményeket? Györgyfalvi úti lakásunkon mi ugyanis csak a fegyverropogást hallottuk, éjszaka pedig a tömeg félelmetes morajlását, de a kósza híreken kívül nem jutott el hozzánk semmi a történetekről.

–December 21-én délelőtt tizenegyre több mint ezer embert hívtak össze a hűtőipari gépgyár szereldejébe – kezdte a megviselt idegzetű, infarktuson nemegyszer átesett Bódor rendkívül izgatottan, – hogy a pártaktivisták azzal ámítsák a munkásokat: Temesváron 16-án huligánok támadták meg a békés katonákat. „Maguk csak hallgassanak, mert nem állnak sorba semmiért, éveken át hazudoznak nekünk, és csak csúfolkodnak velünk...” – intették le őket a munkások, mire a szónokok ijedten elhallgattak.

Itt valami készül, mondogatták egyre többen. Délután a díszteremben pártgyűlés volt, ott is „elítélték” a temesvári „huligánokat”. Igaz, senki sem szólt hozzá az elhangzottakhoz. Az üzemből hazafelé jövet döbbenten vettem észre, hogy tankok húznak a járdaszélre. A katonák valósággal könyörgőre fogták. „Menjetelek ha-

za, jó emberek..." De nem ment haza senki. Mire a főtérré értem, az egyetemi könyvesbolt előtt már hatalmas tömeg volt, a hangulat egyre forrósodott.

„Ne löjtek, kiskatonák! Nem vagyunk huliganok! Éljen a szabadság!” – ezeket kiáltották a fiatalok, többségükben egyetemisták. Már lenyomtam kapunk kilincset (abban az épületben lakom, amelyikben jó ideig a *Korunk* szerkesztősége működött), amikor hatalmas csattanás és csörömpölés hallatszott. A fiatalok bevették a könyvesbolt kirakatát, kidobálták a piros fedelű „műveket”, és nyomban meg is gyújtották azokat. A szomszédból jámbor arcú férfi lépett ki az utcára, virágcsokorral a kezében indult a házsongárdi temetőbe, hogy a hássorban összeesett felesége sírját felkeresse. Pár lépés után a térre kivezényelt alakulatok tüze végzett vele is. A tömeg hangosan és egyre vakmerőbben skandálta: Li-ber-ta-te! Li-ber-ta-te! Szabadságot! Szabadságot! Erre újabb géppisztoly-sorozat zúdult a tüntetőkre.

Este nyolc óra húsz perc. A mentők fiatalok holttesteit szedik össze. A járdán vértócsák. A tömeg továbbra sem mozdul. Ismét lövések dördülnek. Az emberek letérdelnek a rohamosztagosak elé, s türes kézzel mutatják, hogy mennyire védtelenek: „Ne löjtek! Ne löjtek!” Ordítani tudnék, de nem jön ki hang a számon. Félek az újabb szívrohamtól. Aludni szeretnék, de a tömeg egyre erőteljesebb morajlásától meg a napi látvány izgalmától erre semmi reményem. Vajon mit hoz a holnap?

Másnap a szokásosnál is korábban indultam munkába. A főtéren már gyertyák égtek a meggyilkoltak emlékére. Egyetemisták vették át az ellenőrzést. Román fiatalok a magyarokkal, magyar munkások a románokkal ölelkeztek össze. A gyár udvarán már csoportokba verődve álltak az emberek, s izgatottan tárgyalták az eseményeket. Pillanatok alatt összegyűltünk vagy négyezren. Indulunk – szólalt meg az egyik kolléga, s a hatalmas vaskapu máris tágra nyílt, és a tömeg elindult. Az utcán magasba lendültek az ökölbe szorított kezek. „Le a diktatúrával!” A főtérré felé haladva még farkasszemet néztünk a megyei pártbizottság épülete elé kivezényelt alakulatokkal. Aztán egyszer csak hatalmas üdvölgözés töltötte be a teret: „Felszabadultunk! Felszabadultunk!” Ez akkor volt, amikor megtudtuk, hogy a hadsereg a nép oldalára állt. Többé nem kell félni, csak becsületesen dolgozni – a városi előljárásság erkélyéről mind ezt hangszülözték a szónokok.

ÖNSZERVEZŐ TÁRSADALOM ÉPÍTÉSE

Persze dolgoztunk mi, rengeteget dolgoztunk az elnyomás izonyatos évtizedei alatt is; mert csakis így élhettük túl a teljes felszámolásunkat célul tűző diktatúrát, erőnk feletti erőfeszítéssel őrizve-mentve napról napra szűkített egyéni és közösségi létkereteinket. Mindezt olyan feltételek közepette, amikor legjobbjaink állandó hatósági zaklatásnak, a biztonsági szervek üldözésének voltak kitéve; amikor a menekülők és az áttelepülők számának ugrásszerű gyarapodásával még több kötelezettség nehezedett az itthon maradottak vállára.

De minél elviselhetetlenebb volt az elnyomás, annál bizonyosabbnak éreztük a közelgő felszabadulást. Mégis olyan váratlanul érkezett, hogy nem voltunk felkészülve rá. A diktatúra annyira fásulttá, közönyössé tette annyira, megfosztotta az embereket az önálló gondolkodás lélekfelszabadító örömétől és az egyéni cselekvés felelősségének vállalásától, hogy a legtöbben oda sem figyeltek ama kevesek szavára, akikben ott munkált a lelkiismeret-ébresztő kérdés: készüls-e a holnapra, barátom?!

Hogy is írta Kányádi Sándor a hetvenes évek derekán? „Be kell hordanunk, hajtunk mindent. / A szavakat is. Egyetlen szó, / egy tájzó se maradjon kint. / Semmi sem fölösleges. // Zuhoghat akár negyvenezer nap / és negyvenezer éjjel, ha egy / buboréknyi lelkiismeret- / furdalás sem követi a bérkát. // Mert leapad majd a víz / És fölszárad majd a sár. // És akkor majd a megőrzött, / a meglévő

szóból újra- / teremthetjük magát / az első búzaszemet, / ha már igével élünk / tovább nem lehet.” (*Noé bárkájának felé*) Nos, amit a diktatúra emberpróbáló és lélektipró zuhatagiban megőriztünk, abból kell újjáratemteniünk társadalmunkat. A szabadság mámorító levegőjétől ne veszítsük el tehát a fejünket. Hiszen most van szükség igazán higgadtságra, dolgaink józan átgondolására, az önálló gondolkodás és cselekvés felelősségének a vállalására. Mert a kettős elnyomás mindenemű következményeinek a felszámolása és az önszervező társadalom kiépítése hosszas folyamatnak ígérkezik. Ám hogy sikeres lehessen, ahhoz most kell megtennünk a legdöntőbb lépéseket.

Nem sokat kell dolgoznunk, hanem – jól. Aki szabad lélekkel és értelemmel munkálkodik, az az anyagi és szellemi leépülés „aranykorszaka” után hamar újratemetheti mindenekelőtt önmagát, miközben másoknak is öröme és meglegedésére cselekedhet. (1989. december 25.)

BIRTOKUNKBA VENNIA JÖVENDŐT

Hosszú idő óta először tapasztalhattuk (1990. január 7-én, a Kolozsvári Magyar Színház próbatermében), hogy mindenki elmondhatja őszintén a véleményét és nem fojtják belé a szót; legfennebb arra ösztönzik, hogy minél tömörebben és lényegretörőbben fogalmazzon. Évtizedek óta először győződhattunk meg arról, hogy nem kell mindenkinek feltétlenül, „egy emberként” egyetértenie a központi elképzelésekkel; még akkor sem, ha azok minden jelszerint – a mi érdekképviselőitünkben születtek. Mert hátha akad olyan atulról jövő kezdeményezés, amelyik meggondolásra, nézeteik árnyalására készítheti az országos rálátással rendelkezőket.

Ezért üdvözlöttük hát tiszta szívvel azt a kezdeményezést, hogy a Romániai Magyar Demokrata Szövetség Ideiglenes Intéző Bizottságának tagjai időről időre egyeztessék elképzeléseiket a megyei küldöttekkel; azokéval, akik a sorsdöntő napokban nem vártak „felsőbb utasításra”, hanem a romániai magyarság helyi köz- és érdekképviselői szervezetének a kezdeményezőiként léptek fel. Két hét után ugyanis égetően szükségessé vált a felgyűlt társadalomszervezési tapasztalatok elemző értékelése. Szükségessé, mivel közben a helyzet sokkal bonyolultabbá vált; nem olyan egyértelmű, mint amikor a diktatúra megdöntése volt a közvetlen cél. Megkezdődött a romániai magyarság belső érdektagolódásának a nyilvánítása a területi, a szakmai stb. önszerveződés jegyében, ami törvényszerű folyamat, amiként az ezzel egy időben érvényesülő létparancs: érdekvédelmi küzdelmeinkben csak az egységes fellépésnek lehet valaminő esélye. feladatok állnak a romániai ma-

Jakab Csaba: GYEPESI HÁZ (I)

Az emberek percről percre gyűltek.

Jöttek jócskán románok is, akik dél felé már mintegy fele arányban lehettek. Feltűnt nekem, hogy a tömegben sok a gyanús, kéfes alak. Szekusok lehettek, amit az öltözködésük és főleg a nézésük árult el. Minket figyeltek ők minden idegszálukkal, azt akarták megtudni, felderíteni, vajon kik lehetnek közöttünk, közülünk a szervezők.

Dél felé közeledett az idő, mikor az amerikai és az angol nagykövetségről két diplomata érkezett. Egy férfi és egy nő. Tőkés Lászlóval akartak beszélgetni, hozzá bejutni. Csak hogy a szekusok hallani sem akartak erről, durván visszapancsolták, elzavarták őket. Felháborodottan távoztak, tekintetek százaitól kísérvé. Nemsokára ismét mozgolódás támadt az utcában, egy Aro kocsí cirkálásra figyeltünk fel. Filmeztek belőle, minket akartak megörökíteni, hogy könnyebben azonosítsanak, ránk ismerhessenek. De minket sem a golya költött, hirtelen megfordultunk, lehajoltunk és a hátsó részünket mutogattuk a kamera felé. Később ismeretlen úriember jött hozzám, nyájasan karonfogott és mintegy mellékesen megjegyezte: rég óta ödög itt, azt hiszem maga adta fel a tejet Tőkésnek.

- Ugyan! Valakivel összetévesztett - mormogtam és el is somfordáltam. Rájöttem, hogy ezek már kiszúrtak, megjegyeztek maguknak. Tanácsosnak láttam hazamenni, míg el nem kapnak, míg el nem vitet Radu Tinu őrnagy, aki közöttünk jött, ment. Hazamentem. Otthon levágtam a szakállamat, átöltöztem, más ruhát vettem magamra, hogy egykönnyen ne ismerjenek rám, majd visszamentem a még csendes tüntetők közé.

Este felé ismét eljött apám is. Tíz óra tájt, a tömeg kérésére, a küldöttség tagjaként, Mot polgármesterrel és Rotarescuval, a Hazafias Front elnökével, bement Tőkés Lászlóhoz. A városatyák előzőleg felszólították az embereket: menjenek nyugodtan haza, nem történik itt semmi, hisz ők például semmilyen kilakoltatásról nem hallottak. Márpedig, ha létezne ilyesmi, akkor arról nyilvánvalóan tudnának. A tömeg viszont nem hitt, innen is, onnan is kiáltozták: - Nem

megyünk el. Itt maradunk. Megvédjük, nem hagyjuk kilakoltatni a lelkész. Követelték egyben, hogy menjen be egy küldöttség is és csak annak jelenlétében tárgyaljanak Tőkés Lászlóval. Ha pedig valamilyen egyezsége jutnak, közöljék velük is, akkor majd ők meglátják, mit csináljanak: haza mennek vagy továbbra is itt maradnak. Betegeskedő apám jelentkezett elsőként a küldöttségbe, s ment is be velük a lelkészhez, megjegyezve közben, hogy egy golyó ide vagy oda, neki már nem számít. Legrosszabb esetben lelövik. Vele tartott a küldöttségben az egyetemista Gazda Árpai és néhány más fiatal. Magyarok, románok. A polgármesterék mindent megígértek. Betetetik a kivert ablakokat, orvost hoznak a lel-

Deme János

késznéhez, engedélyezik tűzifa ellátásukat és így tovább. A megbeszélések után a polgármester, meg Tőkés László is felkérte az embereket, hogy menjenek haza, most már rendeződik minden, oszlanak a viharfelhők.

Lassacskán a tömeg oszladozni kezdett, éjfél után hazakerült édesapám is.

Másnap, december 16-án délelőtt ismét a parókiánál voltunk.

Én a munkából szöktem el, nem leltem helyemet a gyárban. A kíváncsiság, az események izgalma vitt oda.

Délben újra eljött a polgármester is. Orvost hozott a lelkészhez. Az ablakokat is berakatták. Késő délután hazaszaladtam kis időre, majd ismét visszatértem.

Hanem utána már megállíthatatlan árként folytak, zúdultak az események. Hét körül a villamosforgalom is leállt, megbénult a több ezer embertől.

És... felharsantak az első rendszerellenes kiáltások:

- Vesszen Ceausescu!
- Le a diktatúrával!
- Most vagy soha!
- Szabadságot!

A tömeg zöme ekkor már román volt. Mondogatták is: nemcsak Tőkés László védelmezéséről, magyar-ügyről van most szó, hanem sokkal többről. A diktatúra azonnali megdöntéséről, egy mindent elsöprő népfelkelésről. De azért a tiszteletes úr iránti szimpátiának is hangot adtak:

- Megvédünk!
- Szeretünk!
- Veled vagyunk!

Közben megérkeztek a rohamrendőrök.

Jakab Csaba: GYEPESI HÁZ (II)

Befordult, letankolt egy vízágyus tűzoltókocsi is a szekusok erősítésére. Suhogtak, sűrűn lecsaptak a gumibotok, zúdult a víztömeg a tüntetőkre.

Derépültek a közeli élelmiszerboltból kirámolt tejes-, boros-, kompótosüvegek is a finnyás belügyesekre.

Elszabadult a pokol.

Gigászi küzdelemmé fajult a kezdeti tiki-taki dulakodás. És elkezdődött a rombolás, a gyújtogatás is. Az üzletek kirakatait pozdorjává verték. A brutális támadástól megvadultak az addigi békés emberek, akiket gumibotokkal kezdtek csépelni.

Persze, a csöcselék is színre lépett. Forgószemű, gyanús

KÉTARCÚ ESZTENDŐ

suhancok törtek-zúztak, gyújtogattak, ahol csak elhaladtak. Bizony nem egy elárúsító egységet, újságos bódét gyújtottak fel azon az éjszakán. Ebben a hatalomnak is benne volt a keze. De hát éppen az szolgált ürügyet a megtorlásra, a felkelés fegyveres leverésére, hogy meg kellett védeni a várost, a lakosságot a vandál támadásoktól, rombolásoktól, gyújtogatásoktól. Viszont a tüntetők bátran viselkedtek. Nem ijedtek meg a rohamrendőröktől. Igaz, mikor az egyik, mikor a másik fél futamodott meg, illetve kerekedett felül, kapott erőre. Miközben odakinn ezrek tusakodtak, mi néhányan a paplakban voltunk, ott álltunk minden eshetőségre készen, Tökés László védelmében.

Este tíz után, rudakkal jól elzártuk a bejárati ajtót. A háziakon kívül ott volt még Gazda Árpai, Kiss Pali - a tiszteletes asszony sógora, ki pár napra érkezett Temesvárra -, Balaton Zoltán lánya: Krisztina és a férje Jost Norbert, édesapám, egy Szabó nevezetű férfi meg jómagam tartózkodtunk a lelkeszi hivatalban és lakásban.

Az ablaknál álltunk, ki-kilestünk, figyeltük, hogy mi történik a felbolydult, csatatérre változott utcán. Később egyesek lefeküdtek, így a testileg-lelkileg kimerült lelkészpár is.

Hajnali négy óra tájt arra figyeltünk fel, hogy döngetik a kaput. A szekusok voltak - Tökés Lászlóért jöttek. A lelkész és a felesége egy hosszú létra segítségével felmászta a sekrestyébe, utánuk ment Kis Pali és Gazda Árpai is, ahonnan egy ajtón keresztül a templomba érhettek. A tiszteletes magára öltötte a palástját, abban reménykedve, hogy a templomban nem erőszakoskodhatnak vele. Tévedett. Az imaházba rontó gorillák ugyanis lerángatták róla a palástot, felpofozták őt és halállal fenyegették. Durván lökdösték a feleségét is, majd

kihurcolták őket az utcára, ahol betuszkolták őket egy autóba.

Szigorú kísérettel Menyőre vitték.

Bűnbak kellett.

Minket a lelkészlakás konyhájából vittek el.

A kocsiban, amiben szállítottak, végig ütöttek, rúgtak. Egymás hegyén-hátán feküdtünk, valamennyien megbilincselten. Annyi gumibotozást, ökölcsapást és rúgást kaptunk, hogy gyomornak, vesének, lábnak, karnak, fejnek - mindennek jutott belőle. Az ember fel nem foghatja, hogy hol és hogyan teremődnek-nevelődnek ilyen szadista lények?!

Hajnali öt óra tájban érkezünk meg a rendőrségre, ahol, alighogy oda beléptünk, már az udvaron a sáros, vizes földön hasra kellett feküdnünk. A verőlegények pedig ismét ütni, rúgni kezdtek. A „bemelegítő” után egy szűk folyósóra vittek, és kettős sorban lefektettek. Ott kellett hasalnunk a betonon három-négy órán át, előrenyújtott kézzel, - ami fárasztó és nehéz volt - s azalatt is kaptunk eleget. Krisztinát sem kímélték, erősen megverték. És, minket magyarokat, szidtak mint a bokrot. Egy ezredes elvtársnak szólított civilruhás ember jelent meg.

- Mit akartok, ti férgek? - ordította. - Vegyétek tudomásul, hogy Erdély mindig román föld volt és örökön az is marad!

Később két milicistaiszt vett kezelésbe. Többször belémrúgtak, ilyen szavak kíséretében: -

- Miért nem szöktél Magyarországra, te rongy?! Rendezz ott felfordulást, s ne itt lázítsd a népet ellenünk. Lám, mire vagytok képesek ti, bozgorok, ti hazátlan senkik. Üzleteket törni, zúzni, gyújtogatni, amit tudtok! De azért adok neked egy jótanácsot, bár nem érdemled meg. Vallj be mindent őszintén, hogy ne kapj húsz évet.

Nem volt nehéz rájönni, hogy mire megy a játék.

Azt akarták elérni, hogy mi „A hetek” (így nevezték a parókiáról behurcoltakat) valljuk be: Tökés László emberei vagyunk, egy rendszer elleni akció szervezett ügynökei, vagyis olyan huligánok, akiket rombolásra, gyújtogatásra, a

Jakab Csaba: GYEPESI HÁZ (III)

szocialista rendszer megbuktatására készítettek fel. Mert annak a „cirkusznak”, „galádul kitört felkelésnek” a parókiánál, állítólag mi voltunk a szervezői - Tökés Lászlóval az élen. Mindenáron rá akartak venni arra, hogy a lelkész ellen valljunk, nyilatkozatot adjunk. Ez volt a céljuk a ravaszul kiagyalt gázmesével is. Egy olyan „gázmesét” akartak kihegedülni belőlem, hogy azért maradtunk a parókia konyhájában, mert megállapodás szerint a lelkész, mielőtt a létrán felment volna a templomba, nyitva hagyta a gázcsapot, s mi azért maradtunk ott, hogy, amikor a belügyesek belépnek, egy gyufalánggal robbantánánk fel a konyhát, az épületet és persze magunkat.

Egy szó mint száz olyan bűnbakot kerestek, akinek nyakába varrassák az egész vandalizmust, betörést, gyújtogatást. Sakinek személyén keresztül aztán, mindenért a magyarokat lehetne hibáztatni! Mi - az odaátról lefizetett, céltudatosan felbújtatott sovíniszta, irredenta elemek (!?) lettünk volna felelősek mindenért.

De minek folytassam, részletezzem a szenvedéseinket, a hóhérok karmaiban átélt szörnyűségeket?

Négy napon át sok-sok verést, kínzást kiálltunk.

Szegény öregemmel együtt kékre verten, fájó vesével, májjal, kézfejjel, talppal szabadultunk ki - fejezi be elbeszélését Csöke Attila, aki apjával együtt addig védte a bátor lelkészt, míg azt erőszakkal el nem hurcolták.

A marosvásárhelyi tragikus események után is be-bejárt a parókiaira, mikor Tökések otthon voltak, mivel éjszakaiként biztonsági szolgálatot tartottak mellette.

xxx

Temesvár: 1990 március 16

Szép napsütéses délután.

Míntha az időjárás is kedveskedni akarna az emléktáblavavatás ünnepi hangulatában.

Sok száz ember gyűlt össze ismét a református parókia előtt ezen a napon, hogy forradalmunk nagyszerű pillanatairól megemlékezzenek. A templomépület falára helyezett két fehér márványlapra négy nyelven - románul, magyarul, németül, szerbül - a következő szavakat vészték be: Innen indult a diktatúrát megdöntő forradalom.

Szívből fakadnak a szavak, hangzanak a közelmúlt történetét idéző, hősi napokat felelevenítő beszédek.

- Szent ez a föld, ahol most vagyunk - jelenti ki meghatottan dr. Bárányi Ferenc, a Bánsági Magyar Demokrata Szövetség alelnöke. - Szent ez a föld, amelyen állunk. Innen indult el három hónappal ezelőtt a román nép legnagyobb és legigazabb forradalma. Szent ez az utca, szent ez a város, a forradalom elindítója. Könny áztatta ezt a járdát, vér áztatta Temesvárt. Pár lépésre ettől a helytől ölték meg Dózsa Györgyöt 1514-ben. Werbőczy István a vár mellvértjére könyökölve nézte végig, hogyan négyelték fel a nagy parasztvezért. És felnégyelték volna Tökés Lászlót is, ha Temesvár nem áll melléje...

Valóban katasztrófális következményekkel járt volna, ha a nép nem védi, oltalmazza a hős lelkészt, ha a város aprajánagyja tétlenül nézi a zsarnoki erőszakoskodást, azt, hogy a fegyvercsörtető hatalom gátlástalanul garázdálkodjon.

- Íme, itt volt a gazemberek megfigyelő fészke - mutat egyik ismerősöm a szemközti szürke házra. - Innen filmeztek, s aztán ennek alapján vettek fekete listára mindenkit, aki a parókiaira betért. Agyafúrt módszereik voltak, az biztos. És micsoda erőket vetettek be Tökés László ellen! Ahelyett, hogy azokat az erőket a lopás, betörés, rablás ellen irányították volna! Egy békés, senkinek nem vétő lelkészre álltak rá a nyomorultak, még hozzá a legdurvább módon. Vajon, hol lehetnek most azok a nagy vitézek? Mert kötve hiszem, hogy valamennyiüket, vagy akár csak egy részüket is utolérte volna a felelősségrevonás keze. Hiába, azok a kiskapuk...! Itt-ott megmaradtak, s nem egy gazember elillant rajtuk, illetve valamilyen mentőövbe kapaszkodott ebben a zavaros világban...

Jobbra-balra nézgetek, járatom tekintetem a tömegben. A fegyelmezett embereken, akikben történelmi pillanatok elevenednek most fel. A nehéz idők, hősi cselekedetek átélései. Ugyanis sokan itt voltak közülük azokon a vészterhes decemberi napokon, amikor is nem kis kockázatot vállaltak magukra.

Tökés László nincs jelen ezen az eseményen, mert Amerikában tartózkodik a béke, az emberek közötti megértés és szeretet követeként. Ám köztünk van fennkölt szelleme, él az emberek szívében példamutató erejének delejes varázsa.

Megkapó, felemelő a hangulat.

Amikor a város polgármestere bejelenti, hogy az utca ezután a Forradalom nevét viseli, az egybegyűlték erős tapssal nyilvánítják ki egyetértésüket és megelégedettségüket. Mert itt pattant ki a forradalom szikrája, itt lobbant lángra az egész országot átfogó, diktatúrát elemészto tűz.

Varga Lajos Károly kutató fizikus szavai, két nyelven elhangzó beszéde is szívekbe hatol:

„Több vonatkozásban, így a református egyház község presbitereként is nehéz nekem megilletődés nélkül beszélnem Tökés Lászlóról. Arról az oly békés, szelíd, de ugyanakkor annyira bátor, töretlen hitű emberről, aki a romániai népfelkelés szimbólumaként és elsőszámú hőseként írta be nevét a történelembe. Mégis beszélnem kell róla, kivételes szerepéről, mert sokan nem értik, vagy félreértik a Tökés-jelenséget. Ez az éretlenség egyfelől és rosszindulat meg féltékenység másfelől, már elkezdte aknamunkáját szerepe lekicsinylésére, elbagatellizálására...

Véget ért egy emléktábla-avatás, bensőséges összejövettel. De az itt elhangzott szavak, gondolatok nem veszejtődtek el. Egyetlen szó sem volt pusztába kiáltott...

Az ezúttal is elhintett eszmék megújuló erőként, dús termést fakasztó magként plántálódtak a szívekbe. A sérültek, a nehéz helyzetet lebíró, túlélő emberek lelkébe, akiknek akaratát a forradalom tüze acélozta.

ZENETÖRTÉNETÜNK

Az erdélyi fejedelmi udvar zenei élete I.

Az önálló erdélyi fejedelemség létrejötte után, a politikai és művelődési viszonyok kedvező alakulásával az udvarban helyet kaptak a zenei megnyilatkozások is, majd váltakozó súllyal játszottak szerepet a művészi életben. A fejedelmi udvar számára a legerőteljesebb példát kétségtelenül Mátyás király (budai) udvara szolgáltatta. Ismeretes, hogy a budai kórus számára Francia- és Németországban toborozták az énekeseket, s Bartolomeo de Maraschi - Castello városának püspöke, 1475-ben Rómában a pápai énekkar vezetője, 1483-ban hallotta - pápai követként a királyi udvar énekkarát és igen nagy elismeréssel nyilatkozott („[a királynak] olyan énekkara van, hogy annál különbet még nem láttam, a miénkhöz [a pápai énekkar] hasonló”). Az énekkar mellett fuvolások, trombitások, hegedűsök teljesítettek szolgálatot az udvarban. Több jelentős külföldi zeneszerző járult hozzá közvetlenül vagy közvetve az udvari zenei élet színvonalának emeléséhez. Marzio Galeotto munkájából tudjuk, hogy Mátyás asztalánál még élő zenei gyakorlat volt a hősi énekmondás. Feleségének, Beatrixnek zeneelméleti munkát ajánlott a kor sokra értékelt zenetudósa, Johannes Tinctoris Nápolyban, 1472-1473-ban írt zenei lexikonát, a *Terminorum musicae diffinitorium*-ot. Másik munkáját (*De inventionem et usu musicae*) Beatrix budai karnagyának ajánlotta.

Színvonalas zenei életéről szólnak a források a Jagello-korszakból is (1490-1526), ennek beszédes tanúsága többek között Thomas Stölzer és Adrian Willert tevékenysége a budai udvarban. A közvetlen kapocs e zenekultúrával Sza-

polyai János erdélyi vajda, majd magyar király udvara, ahol jónévű zenészek találtak pártfogásra, tehetséges ifjú művészek képzésével karöltve.

Hosszabb időn át éreztette kedvező hatását az erdélyi fejedelmi udvar zenei életére a lengyel muzsika (Krakkó), majd főleg a Báthoriaktól kezdve, az olasz muzsika. Szórványosabb a francia, német, török eredményekkel való találkozás. A 17. század végétől kezdődően egyre erőteljesebben bontakozott ki az osztrák udvar befolyása e tekintetben is. Közben természetesen, kialakult a hazai zenekultúra fejlődésének egyik sajátos szakasza is. E zenekultúra az adott korszak igényeinek kielégítésére született, s a körülményekhez képest nemcsak eleget tett feladatának, hanem fejlődésének csúcspontjain felzárkózott a szerényebb európai zenei élet központjaihoz. Bár ez a színes, akkor európai viszonylatban is számon tartott zenei tevékenység a 18. század elejétől szinte nyomtalanul eltűntnek látszik, részlet-eredményekben tükröződő hatása hosszabb időn át nyomon követhető, egyes számai pedig éppenséggel századunkig vezetnek el.

Az eddigi zenetörténeti kutatások eredményeinek felhasználásával számba vesszük az erdélyi fejedelmi udvar zenei életét, a debreceni diétától (1541) a szatmári békéig (1711).

Izabella (János Zsigmonddal, illetőleg II. János királlyal együtt uralkodott 1541-1551, valamint 1556. szept. 15-től 1559-ig) - Szapolyai János erdélyi vajda felesége, János Zsigmond anyja rajongó zenebarát volt, sőt egyes források szerint hangszeren is játszott. A zenekedvelő lengyel udvar és közvet-

ve az olasz reneszansz zenei neveltje. **Fiatal korában** színvonalas zenei megnyilatkozások vették körül a Szapolyai udvarban, a budai várban, s ezek az élmények, ezek a benyomások végigkísérték életének útján.

Igaz, hogy a politikai körülmények nem kedveztek tartós zenei élet kialakítására udvarában-udvarukban, de környezetéből nem hiányoztak a muzsikusok. 1543-ból említenek például olyan cigánymuzsikusokat Izabella udvarában, akik nemcsak hangszeren játszottak, hanem énekeltek is. 1559-ben dobokat kért a beszerceiektől. A zenével való tulkapások mérsékelésére, illetőleg elmarasztalására azokban az években vetette papírra sorait Károlyi Gáspár: „Nincsen vége az sok lantolásnak, hegedülésnek, sípolásnak, dobolásnak, lakodalomnak, kéváltképpen az fejedelmek között felettébb, de az község között is.” Izabella tánckedvelésére több adat emlékeztet, néha udvarhölgyeinek lakodalmát is táncal tette színesebbé, vonzóbbá. Udvari muzsikusa it néha magával vitte, így a századok nagyszebeni ünnepségére, ahol trombitásai és síposai szórakoztatták az egybegyűlteket (1547). Hangszeres tudásának ismeretében ajándékoztak Izabellának virginált a nagyszebeni századok, s hangszeren órákig eljátszott a királyné. Udvari muzsikusai közül a Bakfark-család egyik tagját, Mihályt ismerjük, Bakfark Mihály Lengyelországban is kíséretéhez tartozott. A zene szeretőjének szellemében nevelte fiát, János Zsigmondot is.

Benkő András

GYERMEKEKNEK

ÍRÓK EMLÉKEZNEK

FELVINCI NYÁR

Almát, szilvát és körtét teremtek nagyapám kertjében a fák. Méheséből rajokban szálltak ki a döngicsélők. S a házörző is ott hevert a kukoricától aranyló kas mögött.

Én, a Kolozsvárról érkező tizenéves nyári unoka, illatos levegővel, dédelgető szóval betelni nem tudó ugra-bugra kislány, tornamutatványokat végzek az udvarselyemfűvén, vackortszedeket az adakozó kedvű öreg fáról, fejemre csipkés szélű szalmakalapöt illeszték, hogy nagyapámmal meg Bertus néném-mel kijárjak a szőlőbe meg a kukoricásba. A lustán hömpölygő Maros is rám vár, ravasz örvényeivel. Unokatestvéreim társaságában lépelek a finom parti homokban s hagyatkozom a folyó langy vizére, mint lebegő fókakölyök. Az esték csendesek. A ház színes kötényét, a virágoskertet csillagfény vonja be. Nagyanyám a szelíd, kék szemű holdsugár, gyermekeiről mesél nekem, különösen a legkisebbikről, édesanyámról.

A fényzuhatagos nyári vakáció biztosan így tart tovább, ha a nagy égszakadás nem kényszeríti be a házba. A padlás, alma, dió és mazsola tárolóhelye, amúgyis vonzott. De titokzatos lomokra is ott bukkantam, régi dobozokra, képes- és divatlapokra meg egy potrohos bőröndre.

Fölemeltem az utazótáska fedelét. Könyvek! Színesek, aranybetűsök, sok sok képpel meg rajzzal! Lapozni, habzsolni szerettem volna valamennyit. Ismerősen csnégő írók, költők nevei: Mikszáth, Jókai, Gárdonyi. És kiolvas-

hatatlannak tűnő címek. Robinson Crusoe. Hát ez? Gulliver utazásai. Fekete bőrkötésben Grimm-regék. Gáspár János: Csemegék, Benedek Elek: Székely Tündérország, Móra: Kincskereső kisködmön - tartom föl egyenként a köteteket. Petőfi János vitéze, Garay János nagyotmondó obsitosa és a Tanár úr kérem, Karinthy Frigyes mulatságos iskolai történetei. És ez a kopott, agyonolvasott? Andersen meséi.

Félig se vettem számba kincseimet, s rohantam Bertushoz.

- Apukádé a könyves koffer - mosolyodott el nagynéném. - Ő hagyta itt, amikor anyukáddal együtt elköltöztél Felvincről. Ideje volt érte jönni.

Nagynyedi diákként olvasta apukám a bőröndben rostokoló meséket, verseket és regényeket. Így származott rám a sorsomat meghatározó választékos gyermek-téka, melyet értő kezek állítottak össze valamikor a századelőn.

Másnap az esőszikkasztó fény felé fordították szirmaikat a kőrzsák, a házat szegélyező fehér, lila, sárga és piros virágok. De engem sehova se lehetett elcsalogatni. Könyvvel kezemben gubbasztottam napestig az árnyas kertben. És megszokták jelenlétemet a méhek, a hangyák meg a darazsak. Elgurult labdának vélhetek volna, amely csak néha pattan föl helyéről, ha szolongatni kezdik a házbéliek.

Így vont engem is, a kolozsvári tanuló lányt az irodalom bűvkörébe a nagyenyedi kollégium - édesapám iskolája.

Csire Gabriella

Ráduly János

Tágas réten a róka

Tágas réten a róka
kifeküdt a Napra,
fáradt volt és elaludt
néhány pillanatra.

Elhullt vadra vadásztak
a varjúk s a csókák,
így hát nyomban meglepték
az álmodó rókát.

Sejtitek-e, gyerekek,
mi történt a réten?...
A sok falánk madarat
most öli a szégyen.

Csókák

Éjfélkor megszólal
egy-egy csókamadár,
kérdi a társától:
- Virrad már? Virrad már?

Mivel körös-körül
tömény a sötétség,
egymást csitítgatják:
- Aludj még! Aludj még!

S ha pirkad a hajnal,
keleten ha pirkad,
zeng a csókakórus:
- Már virrad! Már virrad!

Őszi kérdező

- Őszanyóka néném,
mi dolga magának?
- Sárga selyemkeszkenőt
varrok a határnak.

- Őszapóka bátyám,
mi dolga van kendnek?
- Kádat, hordót degesztek
a szüretelőknék.

RÁDULY JÁNOS

IRODALMI ANEKDOTÁK

Előadás elvtárs

Az 1950-es évek végén, egy téli este, Kemény János író - a Marosvásárhelyen megjelenő Új Élet című folyóirat képviselőjében - Erdőszentgyörgyre érkezett, előadást tartani. A művelődési otthon tágas könyvtárszobájában volt a találkozó.

A találkozót a mozi vállalat főnöke vezette. Főnöknek ugyan főnök volt (három vagy négy osztállyal), de sem az irodalomról, sem a szerkesztői munkáról nem voltak ismeretei: az író irodalomelvtársként mutatta be, az Új Életet pedig Új Világá keresztelte át. Végül - mindannyiunk megrökönyödésére - így fejezte be mondókáját:

- Most pedig átadom a szót az előadás elvtársnak.

Szegény Kemény János mit tehetett volna? Szelíden, mosolyogva felállt az asztal mellől, s így szólt a közönséghez:

- Elnézést és bocsánatot kérek, de az előadás elvtárs helyett most mégis én fogok beszélni...

Szavait kitérő taps követte.

Sütő a kibédi színpadon

Sütő András 1978. május 14-én Kibéd vendége volt. A szerzői este nem volt „csak” a falu magántúgye: a Kis-Küküllő felső folyása menti Sütő-rajongók mind összehaveródtak, úgy, hogy végül is a találkozó valóságos néptünnepéllé változott.

A művelődési otthon előcsarnokában a író könyvei voltak kiállítva, a falon pedig nagyformátumú fényképek (Erdélyi Lajos munkái) nyújtottak bepillantást az író és családja magánéletébe.

A műsorban Bitay Károlyné Barabás Piroska nyugdíjas tanítónő (mindannyiunk szeretett Piri nénije) is szerepelt: részletet kellett felolvasnia a Nagyenyedi fügevírág című Sütő-esszéiből.

Amikor Piri néniére került a sor, hát szokásszerű mozdulattal előbb megigazította szemérvégét, aztán „bemondta” a címet:

„Sütő András: Nagyenyedi füzfavirág - részlet”

A nyelvbőlés (fügevírág helyett füzfavirág) váratlanul ért, valósággal belém fagyott a lélek. A nézőtérben csend volt. Piri néni rám pillantott. Amikor megdermedt arcomat látta, kezdte előlőrl:

„Sütő András: Nagyenyedi füzfavirág - részlet”

Sütő, aki a színpad előterében állt, halomnyi virág között, mosolyogni kezdett. Piri néni pedig - mintha mi sem történt volna - szépen, tagoltan felolvasta a szöveget.

A műsor lejártaival a ünnepezt szerző falálta, s egy csokor virággal Piri nénihez szietett: átadta a virágot, majd megcsókolta legidősebb szereplőnköt.

A nézőtérben tudta mindenki: a virágcsokor nem a nyelvi botlásnak, hanem Piri néni nyolcvan esztendejének szölt.

Költő legyen a talpán

1970 őszén, az egyik délelőtt, miután Szócs Kálmánnal alaposan kisakkoztuk magunkat, a népi nyelv eredetiségéről, csodálatos képszerűségéről kezdtünk beszélgetni.

Rögtön előkértül a Tündérszép Mosolygó Ilona című könyvem kézírata (könyvalakban csak 1980-ban jelent meg.), s Kálmán böngészni kezdte a bevezetőt. Aztán hangosan felolvasta a következő részt:

„A nyelvi egységesítés során arra törekedtem, hogy a frappáns megfogalmazásokat, a mondatszerkesztés gyakran különlegesnek tetsző, de eredeti formáját a legteljesebben megőrizsem. Hadd ízlelgesse az olvasó is a székely stílus pompás zamatát”.

- Látod - mondta Kálmán -, erről van szó, a frappáns népi megfogalmazásokról. Képzeld el, az egyik öregasszony - miután elpanaszolta nagy családi bánatát - így érzékeltette akkori lelkiállapotát: „Faltól falig hullt a könnyem.” Hát költő legyen a talpán, aki ilyet ki tud találni!

SZÉKELY ÚTKERESŐ

Irodalmi és művelődési folyóirat

Megjelenik Székelyudvarhelyen

Főszerkesztő:
BEKE SÁNDOR

Szerkesztőség:
BALÁZSI DÉNES
KOZMA MÁRIA
RÁDULY JÁNOS
RÓTH ANDRÁS LAJOS

Állandó munkatársak:

Beregszász (Kárpátalja)
PENCKÓFER JÁNOS

Brassó
LENDVAY ÉVA

Budapest
BAKAY KORNÉL
BALÁZS GÉZA
GYÁRFÁS ENDRE
NAGY GÁSPÁR

Bukarest
BARABÁS ISTVÁN
CSEKE GÁBOR
Csíkszentdomokos
NAGY IRÉN

Csiksztereda
KARDALUS JÁNOS
SZÓCS JÁNOS
Gbelce (Szlovákia)
LISZKA JÓZSEF
Gyimesközéplek
TANKÓ GYULA

Kolozsvár
BALOGH EDGÁR
BENKÓ ANDRÁS
CSEKE PÉTER
CSOMORTÁNI MAGDOLNA
EGYED ÁKOS
FERENCZI ISTVÁN
FODOR SÁNDOR
IMREH ISTVÁN
JANCSIK PÁL

NAGY OLGA
TÓKÉS ISTVÁN

Margitta
PAPP ATTILA
Marosvásárhely
KOVÁCS ANDRÁS
FERENC
Miskolc

HAJDU GÁBOR
HORPÁCSI SÁNDOR

Nagyvárad
FÁBIÁN IMRE
GITTAL ISTVÁN
Sepsiszentgyörgy
MÉSZELY JÓZSEF
VERESS DÁNIEL
ZSIGMOND GYÓZÓ

Székelykeresztúr
GÁLFALVI SÁNDOR

Székelyudvarhely
FERENCZI GÉZA
HUBBES ÉVA
KOMORÓCZY GYÖRGY
KOVÁCS SÁNDOR
LŐRINCZ GYÖRGY
LŐRINCZ JÓZSEF
SZABÓ BARNA
VOFKORI GYÖRGY
VOFKORI LÁSZLÓ
Zürich (Svájc)
CSIHÁK GYÖRGY

Kiadja az **ERDÉLYI GONDOLAT** Lap- és Könyvkiadó

Felelős kiadó: **BEKE SÁNDOR**

Számítógépes szedés és tördelés:

ERDÉLYI GONDOLAT Kft.

Szedő: **LADÁNYI KINGA**

Tördelszerkesztő: **PAP LEVENTE**

A szerkesztőség címe:

4150 Székelyudvarhely, Tamási Áron u. 87, RO.

Anyagi támogatásait a következő folyószámlákra tehetik:

40.72.2.02.1.91. (lej), 47.21.8.10.00.99.0 (DM)

47.21.4.16.02.16.0 (USD) Kereskedelmi Bank Székelyudvarhely

Folyóiratunk kapható a könyvesboltokban.

Megrendelhető a szerkesztőség címén

Megjelent a székelyudvarhelyi **Famos Rt.** támogatásával
Nyomtatta a székelyudvarhelyi **Microprint Kft.** nyomdája

